

DİKSİYON KİTAPLARI VE YAZARLARI

Şener Mete

- Türkiye'deki diksiyon kitaplarının atası, Nüzhet Şenbay'ın yazdığı ve 1974 yılında TRT tarafından basılan, *Herkes İçin Diksiyon Sanatı El Kitabı*'dır. Birkaçı dışında, hemen tüm diksiyon kitapları, Türkiye'nin ilk diksiyon eğitimcilerinden Nüzhet Şenbay'ın Devlet Konservatuvarında verdiği derslerden derleyip yazdığı bu kitabın akışına bağlı kalarak geliştirilmiştir.

Bu eserden 20 yıl sonra yavaş yavaş görülmeye başlanan diksiyon kitapları, özel kanalların çoğalmasıyla artış göstermiş olmakla birlikte bu kitapların TRT spikerleri tarafından yazılmış ya da katkı verilmiş olanların dışında kalanlar, genellikle birbirlerini taklit eden çalışmalardır. Vurgular ve tonlamalarda sayısız yanlışlıklar birinden diğerine geçer.

“Sanat, onu ortaya sanatçının kimliğiyle değerlendirilir.” sözünden hareketle, bir diksiyon kitabı da onu yazanın kimliğiyle ele alınmalıdır.

Nüzhet Şenbay, 1936 yılında açılan Devlet Konservatuvarının ilk öğrencilerindendir. Ses eğitimini Paris Konservatuvarında almıştır. Sahne çalışmalarıyla diksiyon öğretmenliğini birlikte sürdürmüştür. TRT'nin ilk diksiyon hocalarından biridir.

Nüzhet Şenbay'a ait olan Türkiye'nin ilk diksiyon kitabı, ses organlarının tanıtımıyla başlar. Bu bölümde nefes de anlatılır. Peşinden sesin nitelikleri, boğumlanma, söyleyiş kusurları, ünlüler, ünsüzlerden sonra bazı sözcüklerin telaffuzuna sıra gelir. Vurgu, ulama, noktalama işaretlerinden sonra da “söz akımı” denilen tonlama çalışmalarına geçilir. Kitabın son bölümünde, ussal anlatım ve duygusal anlatımdan örnekler verilir.

Nüzhet Şenbay'ın 20 yıl sonra basılan ikinci kitabında ise konuşma, konu ve konuşmacıya da yer verilmiştir. Kitapta ayrıca kısaca fonetik

anlatılmış ve diksiyonla ilgili bilgilere geçilmiştir. Kitap, yukarıda sözünü ettiğimiz diğer konuları içerip alıştırmalarla tamamlanmıştır.

2000'li yıllarda yazılan diksiyon kitapları içinde en kapsamlısı, Füsün Ünsal ve Hakan Şahin'in yazdığı *Spikerlik ve Türkçenin Kullanımı*'dir. Bu arkadaşlarımız yıllarca müzikten spora, eğitimden sağlığa, politikadan tarihe kadar binlerce metin seslendirmişler, meslek hayatlarında milyonlarca sözcük önlerinden geçip gitmiştir. 11 bölüm başlığı içeren kitap, spikerlik ve sunuculuğun anlatımıyla başlıyor. İkinci bölümde ses konusuna geçiliyor, üçüncü bölümde ise Türkçenin ses özellikleri gramer konusuyla birlikte anlatılıyor. Vurgu ile başlayan dördüncü bölümden sonra ulama, tonlama, konuşma hızı ve söyleyişteki duraklar açıklanıyor. Kitapta, yayındaki spikerlik ve sunulan programlar ile ilgili çarpıcı ayrıntılar yer alıyor. Yanlış telaffuz örneklerinin belirtilmesinden sonra beden dili üzerinde durularak, yayıncılıktaki bazı kavramların sıralanmasıyla 314 sayfalık kitabın sonuna geliniyor.

Benim de hocam olan Rıdvan Çongur'un 1999'da basılan *Güzel Söz Söyleme* adlı kitabı, güzel konuşmanın özelliklerine yoğunlaşmıştır. Kendisinin TDK üyesi olması dolayısıyla, kitapta Türk dillerinin özellikleri ana başlıklarıyla incelenmiştir. Türkçenin fonetiği konusunda ünlü-ünsüz ve tonlu-tonsuz sesler anlatıldıktan sonra Türkçenin ses özellikleri sıralanmıştır. Peşinden Türkçenin söz dizimi, vurgu, tonlama, okuma, anlama, anlatma başlıkları altında birer ikişer sayfalık çalışmalar yapılmış, son olarak da konuşma konusu 20 sayfa olarak değerlendirilmiştir.

TRT Haber Merkezinin eski spikerlerinden Ülkü Giray'ın 1998'de yazdığı *Güzel Konuşma ve Okuma Kılavuzu* adlı kitapta, Türkiye'deki yayıncılıkta telaffuzla ilgili genel durum özetlendikten sonra konuşma yanlışı yapan, adı verilmeyen bazı politikacı, spiker ve sunuculara yazılmış kısa öğüt mektuplarına yer veriliyor. Kitap; çekim ekleri, ses düşmeleri, yumuşak g, düzeltme işareti, ulama ve diftonglar anlatıldıktan sonra 3500 kelimenin kısa ve uzun okunuşlarının sıralanmasıyla tamamlanıyor.

TRT İstanbul Radyosunun eski başspikerlerinden Bengül Erdamar, bazı diksiyon bilgilerini 2006'da yazdığı 130 sayfalık *Spiker Olabilir miyim* adlı kitabında toplamış. Kitap, TRT ile diğer yayın kuruluşları arasındaki Türkçe hassasiyeti farkının anlatımıyla başlıyor. Konuşma ve güzel konuşmanın özellikleri sıralandıktan sonra ses üzerinde üç sayfalık bir anlatım yapılıyor. Kitapta daha sonra spikerlik, sunuculuk, metin değerlendirme, röportaj ve canlı yayın konularında öğretici örnekler sıralanıyor.

Seslendirme sanatçısı Ahmet Şahin Aksoy'un 2006'da basılan 178 sayfalık *Seslendirme Sanatı* adlı kitabı, film seslendirme ile ilgili bazı teknik bilgilerle başlıyor. Kitapta yazım kuralları, meslek hastalıkları gibi konulardan sonra diksiyona da yer verilmiş. Seslendirme örnekleriyle süslenen kitap, seslendirme sanatçılığı için iyi bir kılavuz niteliğini taşıyor.

TRT Haber Merkezinin eski spikerlerinden Tuna Huş'un yazdığı ve TRT tarafından 2002'de basılan *Spiker ve Sunucu İçin Temel Bilgiler* kitapçığı, gerçekten temel bilgiler içeren bir çalışma. Ses, akustik, ses çeşitleri, nefes egzersizleri, noktalama işaretleri, vurgu ve tekerlemelerin yer aldığı kitapçık, aslında diksiyon kitabı yazmaya başlayan Tuna Huş'un tamamlayamadığı bir çalışma. Yarım kalmış da olsa TRT'nin bir vefa duygusu olarak basmış olması, adının yaşatılması bakımından saygıya değer bir iş olmuş.

TRT spikerlerinden Hakan Urgancı'nın 2008'de sohbet tarzında yazdığı, *Ben Kim Konuşmak Kim* adlı 195 sayfalık kitabı, toplum önünde konuşmanın ve sunum yapmanın ipuçlarını vererek başlıyor. Röportaj teknikleri, spiker ve sunucunun beden dili, spikerliğin ve programların özellikleri, seyirci-sunucu ilişkileri, telefon bağlantıları, dil yanlışları ve bazı yayıncılık terim ve kavramlarının yer aldığı kitap, Türkçe hatalarıyla ilgili bir listeye son buluyor.

Spiker olmadığı hâlde radyo ve televizyon programlarıyla izlediği haberlerdeki Türkçe yanlışlıklarını günü ve saatiyle not edip bunları *Türkçeyi Doğru Kullanalım, Konuşamadığımız Türkçe* ve *Suçlular Aramızda* adlı kitaplarına aktaran Hüseyin Movit'e kısa da olsa yer vermek gerekir. Hüseyin Movit, ölümünden çok kısa süre öncesine kadar tespit ettiği hataları ilgili radyo ve televizyon kuruluşuna bildirmeyi görev edinmişti. Bazen de yanlış bir cümle veya telaffuzu fark ettiğinde o hatayı yapanın telefonunu araştırır, bulur ve ilgilinin kendisine durumu iletirdi. Genellikle isim vermeden ama çok sık hata yapanı ve uyardığı hâlde aynı yanlış yapmaya devam edeni kendi genel ağ sayfasında açıklardı. Binlerce yanlış telaffuzun doğrusunu vererek hazırladığı kitapları sistematik bir çalışmaya dayanmamakla birlikte, bir Türkçe âşığının dil refleksinin irdelenmesi bakımından kayda değerdir. Hüseyin Movit ayrıca herkesten farklı olarak diksiyon kitaplarını araştırırdı. Bir kitaptaki intihali bulup ortaya koymayı ve inhtihal yapan kişiyi topluma açıklamayı görev bilirdi. Türk Dili ve Edebiyatı hocalarımızın kitaplarından 30'ar 40'ar sayfanın virgülüne gelinceye kadar kendi yazmış gibi alanları -onun deyimiyle aşırıları- hiç çekinmeden afişe ederdi. Hatta bu konuyla ilgili olarak mahkemeye verdiği ve kitabının satışını durdurttuğu bir kişi de vardır. Hüseyin Movit, bazı diksiyon kitaplarının intihalden öteye geçmediğini ve çoğunun birbirinin taklidi olduğunu, sayfa sayfa örneklerle ortaya koymuştur.

Yukarıda adlarını verdiğimiz iki eser dışında kalan diksiyon kitaplarında, harflerin içindeki seslerin yazımı yani fonetik konusuna çok az yer ayrıldığı gibi yazılanlar da yeterince açık değildir. Birçok kitap yazarının fonetik olarak anlattığı konular; uzun sesler, ince sesler, kesmeli okunuşlar ve kapalı e sesinden öteye geçmemektedir. Böyle bir durumda Türkçenin sesleri de eksik anlatılmaktadır.

Kaldı ki Türk Dil Kurumu *Türkçe Sözlük*'ün madde başlarında kelimelerin telaffuzuyla ilgili olarak; uzun heceler, ince sesler, vurgular ve eklerdeki yumuşamalar verilmiştir. 121 bin kelime *Türkçe Sözlük* bu anlamda merdiven altı kitaplardaki diksiyonun çok daha fazlasını içermektedir.

Meslekte yıllarca çalışmış olanların dışındaki bazı kişilere ait kimi diksiyon kitaplarında, Türk dilinin özellikleriyle ilgili bilgiler olmakla birlikte Türkçenin grameri, Türkçenin ekleri, eklerin telaffuza etkisiyle ilgili olarak ya pek az bilgi vardır ya da eksik bilgiler bulunur. Bu bağlamda bir veya iki aylık diksiyon eğitimi alarak veya halk eğitim merkezlerinde diksiyon adı altında ders vererek yazılan diksiyon kitaplarını amatörce yazılmış diksiyon denemeleri olarak değerlendirmek gerekir.

Diksiyon kitabı yazan kişi aynı zamanda diksiyon eğitimi verir, konferanslara konuşmacı olarak katılır, mikrofونun karşısında haber okur, program seslendirir. Yukarıda belirttiğimiz gibi “merdiven altı kitaplar” diye tabir edilen ve gerçekte kimin yazdığı bilinmeyen kişisel gelişimle ilgili yayınlarda genellikle yazarın öz geçmişini göremezsiniz. Genel ağ ve sosyal medya ortamlarında da bu kişilerin bilgilerine erişmek hemen hemen mümkün değildir.

Bu konuda ilginç olan bir başka husus, üniversitelerde diksiyon dersi veren hocaların, herhangi bir diksiyon kitabını, yazarını tam olarak araştırmadan derslerinde kaynak kitap olarak fakülte yönetimine bildirmiş olmalarıdır.

Bir diksiyon kitabı, güzel konuşmanın yöntemlerini göstermekle birlikte, “dost edinme sanatı, güzel yemek sunma yöntemi, mutlu olmanın yolları, yoga yapmak” gibi hayatın pratik ve basit kolaylıklarını öğreten kişisel gelişim kitabı değildir. Toplumda birçok terim birbirinin içine girdiği için kavram karışmasından diksiyon da nasibini almıştır.

Diksiyon, her şeyden önce bir iletişim terimidir. “Dilin ses, vurgu, tonlama ve telaffuz özellikleriyle ilgilenen bilim kolu” olarak değerlendirilmelidir. Edebiyatın; “talâkat”, “belâgat”, “fesahat”, “natıka”, “tecvid” ve “nutuk” gibi kavramlarını bir arada ifade eden dalıdır. Güzel ve doğru konuşma sanatıdır. Bir resim veya heykel sanatını öğretirken; kullanılan malzemeden, o sanat dalının bütün biçimsel ve ustalık özelliklerine ve diğer bilim kollarıyla ilişkisine kadar tüm ayrıntıların verilmesi gerekiyorsa diksiyon konusunda da aynı yöntem izlenir. Diksiyon yalnızca bazı sözcüklerin nasıl okunduğunu sıralamak değildir. Diksiyon, sözcüklerin tarihsel gelişimi, diğer dillerle ilgisi, anlam değişimleri ve biçimsel yapıları ile de ilgilenir. Diksiyonun; fonoloji, gramer, semantik, sentaks, leksikoloji, morfoloji ve etimoloji ile yakın ilişkisi vardır. Nefes eğitimi, ses fizyolojisi, boğumlanma dediğimiz artikülasyon, entonasyon dediğimiz tonlama, vurgulama, metin değerlendirme gibi alt başlıkları barındıran bir daldır.

Diksiyonun en temel öğeleri ise söyleniş-fonetik, boğumlanma, vurgu, durak, ulama ve mimikleri doğru kullanmaktır. Bu konularda tiyatro anlayışıyla bağı bulunur.

Diksiyon, sesleri yutmadan ve kulağı tırmalamadan etkileyici bir şekilde söyleyebilmektir. Bunun için ses organlarının doğru sesleri çıkarabilecek şekilde eğitilmeleri üzerinde de odaklanır. Bu eğitim ancak fonetikle yapılabilir.

Belirttiğimiz üzere bir diksiyon kitabını yazabilmek için yukarıda sıraladığımız bilim kolları hakkında yeterli bilgi sahibi olmak gerekir. Bir spiker veya tiyatro sanatçısı sayılan konularda bilgi sahibi olabilmek için yıllarını vermektedir.

Ulusal veya kamu yayın kurumlarında bir spikerden her gün ortalama on bin kelime duyarsınız. Geçen zaman içinde aynı sözcüğü binlerce kez söylediği gibi yılda bir kez önüne gelen kelimeler de olabilir. Spiker bu sözcükleri söyleye söyleye, bilmediğini araştıra araştıra o kelimeleri içselleştirir. Diksiyon kitabı yazan bir spikerin, konuşma kitabı yazarlardan en önemli farkı, yıllarca süren söyleyiş pratiğidir.

Sabahtan akşama kadar iç ve dış politika ile ilgili sayısız metin seslendiren, konuklara bu konuda sorular sorup bilgi edinen bir spiker, uzmanlık eğitimini almamışsa sırf bu tür haberleri okuduğu için uluslararası ilişkilerle ilgili bir kitap yazamadığı gibi sürekli olarak müzik programı sunan bir spiker de profesyonelce müziğin içinde değilse müziği öğreten bir kitap ortaya koyamaz.

Bir heves içinde yazılan, yanlış bilgiler barındıran bir diksiyon kitabı, onu okuyan binlerce kişinin dilini ve konuşma biçimini bozabilir. O binlerce kişi de yanlış konuşma biçimleriyle başkalarının dilini etkileyebilir. Diyanet İşleri Başkanlığı yanlış yazılmış bir *Kur'an-ı Kerim* mealini toplatabiliyorsa veya Tarım Bakanlığı hileli gıdaları topluma açıklıyorsa Kültür Bakanlığı da ISBN numarası verdiği yanlışlıklarla dolu diksiyon kitaplarını RTÜK ve TDK iş birliğiyle duyurup toplatılmasını sağlayabilir. Çünkü bilindiği üzere dil, “nesiller arasında bağ kurarak toplumları millet hâline getiren en önemli unsur” olduğu gibi bir toplumun da aynasıdır.